

RECENSION

Sven Danielsson: *Filosofiska Utredningar. Om modus, tempus och moral*, Thales förlag, Stockholm 1988.

Filosofiska Utredningar. Om modus, tempus och moral rymmer tre uppsatser av Sven Danielsson, vid tiden för publicering docent, nu professor, i praktisk filosofi i Uppsala.

I. Den första uppsatsen, 'Normlogik och svensk språklära', är till formatet närmast en mini-avhandling, omfattande tre delar och sammanlagt femton avsnitt. Den är en välskriven, skarpsinning och till stora delar övertygande genomgång av förslag till logisk form och logiska lagar för moraliska utsagor med hänsyn till intuitioner om mening hos moraliska utsagor formulerade på vanlig svenska. Titeln på uppsatsen är delvis rättvisande, delvis missvisande. Danielsson är väl inläst på traditionell, klassifikatorisk, grammatik, "språklära", och tillämpar denna flitigt på sina exempel-satser, framför allt i diskussioner av eventuella relationer mellan morfologi och syntax å ena sidan och språklig mening å den andra. Även om denna kunskap är respekt-givande, så fyller användandet av den ofta inte något syfte för det huvudsakliga resonemanget. Det

som är relevant för Danielssons syften i uppsatsen är hans intuitiva tolkningar av ett antal exempel-satser, eftersom dessa är steg på vägen mot hans förslag till logisk analys, medan de grammatiska karakteriseringarna oftast inte spelar någon roll i detta sammanhang. Det hade varit annorlunda om han verkligen arbetat sig fram till en bestämd semantisk teori om ett relevant fragment av svenska språket, men detta mål ligger en bra bit bortom uppsatsens syften. Det är dock möjligt att Danielsson, vid sidan av den centrala diskussionen, haft ett bredare pedagogiskt syfte med uppsatsen.

Det som Danielsson i första hand pläderar för är att vi i den logiska formen för moraliska utsagor, dvs den form som normlogiken appliceras på, skall skilja mellan *alternativ* och *omständigheter*. Alternativ är det som räknas som öppet, det som t ex rekommenderas eller påbjuds, medan omständigheter är det som i sammanhanget tas som givet. Distinktionen är såväl enkel och generell som kraftfull, i den meningen att ett stort antal intuitioner om skillnader i mening mellan snarlika *bör*-utsagor på ett i mitt tycke träffande sätt kan karakteriseras med hjälp av den.

En typ av fall representeras av satserna 'Per bör vara framför Pål' och 'Pål bör vara bakom Per', vilka intuitivt har olika mening, trots att det är samma relation mellan Per och Pål som enligt satserna bör råda, eftersom 'Per är framför Pål' och 'Pål är bakom Per' är ekvivalenta. Med hjälp av Danielssons operator 'Alt', som anger att ett visst sakförhållande, med avseende på situationer av en viss typ, är ett alternativ, kan vi representera den intuitiva skillnaden genom att ange att, vad gäller den första satsen, Påls placering inte är ett alternativ, och, vad gäller den andra, att Pers placering inte är ett alternativ (precis hur det ska formuleras i detta fall anges inte av Danielsson; det förefaller som om vi behöver använda kvantifikatorer, och gör vi det, så kan vi faktiskt uttrycka skillnaden utan Alt-operatoren).

En annan typ av fall gäller modifikationer. Satsen 'Du bör köra på höger sida' används normalt inte såsom implicerande 'Du bör köra'. Snarare antas körandet vara en omständighet i vilken alternativet att göra det på höger sida anbefalls. Detta representeras av Danielsson som 'O(Du kör på höger sida) och icke Alt (Du kör)'. Körandet är inte i denna läsning ett alternativ, utan en omständighet.

En tredje typ av fall gäller tidsordning. Allmänt gäller att något som kan föreskrivas vid en viss tidpunkt inte kan vara en omständighet vid denna tidpunkt. Det 'bör' som

är relevant för föreskrifter är alltså tidsrelaterat. Danielsson skiljer noga mellan att föreskriva och att klassificera en handling med hänsyn till normer. Man kan klassificera en handling (eller en underlåtenhet) i efterhand (varvid vi typiskt använder 'borde'), men föreskriva endast så länge det är en öppen fråga om handlingen ifråga kommer att utföras eller inte. Dessa distinktioner tillåter Danielsson att skilja mellan 'löften som ges bör hållas' och 'löften som har givits bör hållas'. Den förra men inte den senare kan vara giltig utan inskränkning. Problemet är att jag kan lova sådant som är omöjligt för mig att hålla, t ex lova Per att gå bort och Pål att stanna hemma. I detta fall skall jag enligt den senare normen, med hänsyn till vilken givna löften utgör *omständigheter*, både gå bort och stanna hemma. Men man kan inte föreskrivas att göra något som är logiskt omöjligt. Enligt den förra normen är emellertid såväl löftesgivandet som löfteshållandet *alternativ*. Situationer i vilka givna och oförenliga löften utgör omständigheter är alltså inte relevanta för denna norm. Vad normen säger är att man inte både skall ge och sedan bryta ett löfte. Det som följer ur den är därför att oförenliga löften inte skall *ges*. Detta är en utsökt analys. Å andra sidan, vad gäller intuitioner om vanlig svenska, så förefaller det inte särskilt övertygande att med hänsyn till normformuleringen 'löften som ges bör

hållas' påstå att jag efter att ha givit ett löfte *inte* är förpliktad att hålla det, men det är precis vad Danielssons tolkning går ut på.

Det som här refererats härrör från uppsatsens två första delar. Danielsson har där i mitt tycke övertygande visat på behovet att skilja mellan alternativ och omständigheter när det gäller föreskrivande normer, och i samband med detta också på att normer bör uppfattas som tidsrelaterade. I det normlogiska formalismen skall distinktionen mellan alternativ och omständigheter fångas med hjälp av Alt-operatorm, vilket bl a skall tillåta Danielsson, till skillnad från andra, att behålla 'bör', eller snarare dess formella motsvarighet 'O', som en satsoperator, i enlighet med traditionen.

Förslaget är knappast oproblemiskt. Frågan är nu vad en sats som 'O(du kör på höger sida)' skall anses betyda ('du' antas här riktad till alla normen att köra på höger sida gäller). Det traditionella förslaget att karakterisera dess mening genom att säga att denna sats är sann i en viss värld w om, och endast om, det gäller i samtliga norm-perfekta (deontiskt perfekta) världar (tillgängliga från w) att alla kör på höger sida, duger inte. 'O(du kör på höger sida)' är inte en fullständig normutsaga utan kompletteras i Danielssons framställningar med andra delsatser innehållande Alt-operatorm. Endast om ingenting relevant som impliceras av 'du kör

på höger sida' utgör omständigheter, dvs inte är alternativ (såsom 'du kör', 'du är på höger sida', 'du är på en väg' och så vidare) är karakteriseringen i termer av möjliga världar korrekt för normen som helhet. Vi kan naturligtvis inte tolka satsen 'O(du kör på höger sida)' såsom implicerande att körande på höger sida utgör i sin helhet utgör alternativ, eftersom vi då skulle erhålla motsägelser när vi lägger till klausuler om att vissa förhållanden utgör omständigheter och därmed inte är alternativ (dvs, om 'du kör' relevant impliceras av 'du kör på höger sida' och enligt förslaget därför måste uttrycka något som är ett alternativ, så får vi en motsägelse genom att lägga till 'och icke Alt(du kör)'). Inte bara har vi problem med att förstå vad en sats som 'O(du kör på höger sida)' betyder. Vi kan heller inte veta vad för norm som tänks vara uttryckt i denna formalism förrän vi har erhållit fullständig information, genom Alt-klausuler, om vad som är respektive inte är alternativ. Och när är sådan information fullständig?

I uppsatsens tredje del diskuterar Danielsson några kända normlogiska paradoxer, samt föreslår lösningar grundade just på distinktionen mellan alternativ och omständigheter. Paradoxerna grundar sig på vissa principer för normlogik, i synnerhet på principen att om B är en logisk konsekvens av A , så är $O(B)$ en logisk konsekvens av $O(A)$. Detta verkar för vissa

exempel fullt rimligt, men det ger oss också t ex den barmhärtige samaritens paradox:

Den rånade bör få hjälp.

Att det finns en rånad är en logisk konsekvens av att den rånade får hjälp.

Alltså: det bör finnas en rånad.

Att denna paradox kan undvikas genom Danielssons distinktion mellan alternativ och omständigheter förefaller troligt. Frågan är hur denna skall införas i de logiska principerna. Danielsson utgår från en alternativ formulering: för det första principen om substituerbarhet av logiska ekvivalenter under deontiska operatorer. Det vill säga, om A är logiskt ekvivalent med B, så är $O(A)$ logiskt ekvivalent med $O(B)$. Och för det andra slutledningsregeln: $O(A \& B)$; alltså $O(A)$ (respektive $O(B)$). Den första av dessa principer vill Danielsson behålla på grund av dess logiska rimlighet. Den andra däremot tänker han sig ska ersättas med: $O(A \& B)$; Alt (A); Alltså $O(A)$. Detta blockerar paradoxen. Med hjälp av substitutionsprincipen sluter vi oss från $O(\text{den rånade får hjälp})$ till $O(\text{det finns en rånad och den rånade får hjälp})$, men vi kan inte därifrån sluta oss till $O(\text{det finns en rånad})$, eftersom Alt (det finns en rånad) är falskt.

Danielsson fullföljer inte uppsatsen genom att ge en deontisk logik innehållande Alt-operatoren, men det förefaller mig som om detta skulle vara möjligt. För vissa

typer av slutledningar räcker det emellertid inte med att veta att något inte utgör ett alternativ; man måste också veta om det är sant eller falskt.

Det tycks emellertid också, i slutet av avsnitt 3.3, som om Danielsson med hjälp av sin föreslagna logiska begränsning menar sig undvika Ross' paradox.

Du bör posta brevet

Ur 'du postar brevet' följer 'du postar brevet eller bränner det'

Alltså: du bör posta eller bränna brevet.

Trots ett flertal genomläsningar har jag inte lyckats bli klar över hur denna paradox kan undvikas genom Danielssons modifiering av normlogiken. Danielsson påpekar själv, som ett skäl mot att införa en begränsning direkt på konsekvensprincipen, att vi knappast har något skäl att förneka att 'du postar brevet eller bränner det' är ett alternativ. Men om det är ett alternativ, så blockeras slutledningen så vitt jag kan se inte heller genom Danielssons metod. Riktigt hur Danielsson tänker här förstår jag inte.

II. Den andra uppsatsen, 'Om konsekvensetikens gränser' är av mer traditionellt diskuterande slag. Av uppsatsens fem avsnitt är de tre första ägnade åt en diskussion om de principiella skillnaderna mellan konsekvensetik och pliktetik, och de två sista åt en diskussion av olika idéer om moraliskt relevanta conse-

kvenser av handlingar.

Intuitivt tycks det föreligga en tydlig skillnad mellan konsekvensetik och pliktetik, väl illustrerad av ett exempel där en person kan uppfylla en plikt genom att hålla ett löfte samtidigt som konsekvenserna av ett eventuellt löftesbrott skulle vara bättre. Konsekvensetiken skulle då förespråka det senare alternativet och pliktetiken det förra.

Så är det emellertid inte enligt de mer abstrakta och generella begrepp som moralfilosofier använder för att karakterisera skillnaden. Exemplet ovan illustrerar då närmast en skillnad mellan en mer och en mindre stelbent moral. Vad som utgör de principiella skillnaderna mellan konsekvensetik och pliktetik är svårare att säga. En pliktmoral kan enligt Danielsson mycket väl formuleras i termer av konsekvenser ("Handla så att ...!"), samtidigt som en konsekvensmoral också fastställer plikter, dvs. hur man ur moralisk synpunkt bör handla. Utan att själv närmare argumentera för det antar Danielsson också uppfattningen att varje pliktmoral kan skrivas om till en "extensionellt ekvivalent" konsekvensmoral, och *vice versa*. Med "extensionellt ekvivalenta" moraler (uppsättningar av moraliska föreskrifter eller villkor) menas moraler som påbjuder, tillåter respektive förbjuder precis samma handlingar. Man kan naturligtvis tänka sig att det som kännetecknar en konsekvensmoral just är att vara formulerad i termer av konsekvenser av

handlingar, men dels finns en principiell svårighet att skilja handlingar från konsekvenser (ett förbud mot att mörda kan formuleras som ett förbud mot handlingar vilkas konsekvens är andra människors död (och som planerats i detta syfte och dessutom utförts på grundval av planen)), dels är det också en öppen fråga vad som ska räknas som moraliskt relevanta konsekvenser (vilket diskuteras i de avslutande avsnitten).

Det som ofta tänks skilja pliktetik från konsekvensetik, och som är skälet till att en omskrivning av moralföreskrifter från alls kan behövas, är att den senare men inte den förra utgår från *värden*. Värdeförhållanden, som t ex att en värld med mer lycka är mer värdefull än en med mindre, tänks utgöra grunden för en konsekvensmoral, vilken formuleras som föreskrifter för handling i termer av resulterande värde. Danielsson invänder mot detta. Även i en pliktmoral ligger värderingar *implicit*. I ett förbud mot stöld ligger redan en implicit negativ värdering av resultatet av stölder. Dessutom finns det ingen klar mening i talet om att ett värdeförhållande utgör *grunden* för en handlingsföreskrift annat än vad som kan anges genom tillräckliga och nödvändiga villkor, och sådana räcker inte för att karakterisera skillnaden mellan de bägge moralfilosofiska uppfattningarna. Det finns en formell skillnad i formulering, eftersom konsekvensetikerns föreskrifter relaterar handlingar till

empiriska förhållanden *via* uttalade värdeomdömen, medan pliktetikern relaterar dessa direkt, men det är en skillnad utan substans.

Emellertid finns det enligt Danielsson en viktig skillnad, en som är till konsekvensetikens nackdel och visar dess begränsning. För att karakterisera våra moraliska intuitioner krävs såväl begreppet *plikt* som begreppet *värde*, men pliktetikern kan relatera dessa på ett friare sätt än konsekvensetikern. Pliktetikern kan t ex säga att det inte är en plikt att åstadkomma de bästa konsekvenserna, t ex om det skulle kräva för mycket av personen, medan konsekvensetikern har svårt att redogöra för denna uppfattning i termer av konsekvens och värde.

Var och en av dessa uppfattningar kan tyckas ha ett visst fog för sig. Det är emellertid inte uppenbart att de går väl ihop. Om värderingar, som Danielsson säger, ligger *implicit* i en uppsättning moraliska föreskrifter, så kan vi, förmodar jag, anta existensen av en viss funktion F från moralförhållanden till värdeförhållanden, sådan att $F(P) = V$, där P är en plikt-moral och V ett värdestystem. Omvänt bör vi, utifrån Danielssons beskrivning av konsekvensetik, kunna anta existensen av en viss funktion G från värdeförhållanden till moralförhållanden, sådan att $G(V) = K$, där V är ett värdesystem och K en konsekvensmoral. Här kan man tänka sig att det finns fler än en sådan funktion. Moralfilosof,

även Danielsson i föreliggande uppsats, diskuterar olika förslag.

En fråga är nu om det finns en viss funktion G_i sådan att, för varje plikt-moral P , $G_i(F(P))$ är en konsekvensmoral som är extensionellt ekvivalent med P ? Danielssons tal om att vi kan gå mellan plikt-moral och konsekvensmoral genom rena omskrivningar ger stöd för tanken. Antag därför att en sådan finns. Vad innebär då talet om att plikt-etiken kan relatera plikter och värden på ett friare sätt? Om något så förefaller talet om implicita värderingar tyda på motsatsen. Jag förmodar att det Danielsson har i tankarna är våra intuitiva sätt att *resonera* om moral. Vi har vissa intuitioner om pliktförhållanden och vissa intuitioner om värdeförhållanden, ingendera i formen av en fullständig teori, och använder bägge, återigen intuitivt, när vi resonerar oss fram till pliktförhållanden i olika typer av situationer. Poängen är emellertid att under rådande antaganden så gäller att om konsekvensetikern inte kan redogöra för vårt intuitiva sätt att resonera om moral, så kan heller inte plikt-etiken göra det. Om de intuitiva uppfattningarna kan systematiseras pliketiskt, så att den systematiserade intuitiva värdeteorin faller ut ur den systematiserade intuitiva plikt-moralen, så har vi också en extensionellt ekvivalent konsekvensmoral som faller ut ur samma värdeteori, och därmed så kan även konsekvensetikern redogöra för de intuitiva resonemangen.

Detta förefaller riktigt åtminstone om vi bortser från att vi formulerar (axiomatiserar) en moral på olika sätt, genom att välja vissa principer som grundläggande och andra som härledda. Om jag förstått Danielsson riktigt framhåller han inte någon skillnad mellan plikt-moral och konsekvensmoral på denna punkt, utan en skillnad ifråga om vad som måste och vad som inte måste vara plikt, givet vissa värden.

Kanske bör slutsatsen därför vara att ge upp antagandet om existensen av funktionen G_i . Vi kan tänka oss åtminstone två logiska försvagningar av relationen mellan pliktmoraler och konsekvensmoraler. Dels kan vi anta att det visserligen inte finns någon unik funktion G sådan att, för varje pliktmoral P , $G(F(P))$ är en med P extensionellt ekvivalent konsekvensmoral, men att det ändå, för varje pliktmoral P finns åtminstone någon funktion G sådan att $G(F(P))$ är en konsekvensmoral som är extensionellt ekvivalent med P . Vi kan också gå ett steg längre. Kanske är det bara så att det för varje pliktmoral P finns någon funktion G och något värdesystem V sådan att $G(V)$ är en konsekvensmoral som är extensionellt ekvivalent med P . V behöver inte vara identisk med $F(P)$. Skälet för att anta sådana inskränkningar skulle vara att de funktioner G som är tillgängliga enligt konsekvensetiska principer är alltför schematiska för att kunna likna pliktetikens F . Åtminstone den senare försvagningen

passar väl ihop med Danielssons uppfattning att pliktetiken kan relatera plikter och värden på ett friare sätt. Men med dessa begränsningar torde det vara svårt att visa att det till varje pliktmoral finns en extensionellt ekvivalent konsekvensmoral och omvänt. I varje fall kan vi knappast erhålla de respektive moralerna ur varandra genom någon enkel omskrivning.

Uppsatsens två avslutande avsnitt utgör en utmärkt diskussion om vad som är rimligt att konsekvens-etiskt räkna som moraliskt relevanta konsekvenser av en handling. Speciellt framhåller Danielsson att vi inte dit behöver räkna vad som faktiskt senare sker (vilket i sin extrema form ger vad Danielsson kallar *domedagsmoral*: det är vad som till sist visar sig ske som avgör en handlingens moraliska status). Som det moraliskt relevanta kan vi i stället räkna de sannolikheter (chanser, risker) som resulterar ur en handling. Detta ligger väsentligt närmare vår intuitiva moraluppfattning.

III. Den tredje uppsatsen är betitlad 'Om om' och handlar om villkorssatser. Den har jag svårt för. Den är snårig i sin uppbyggnad och företer i mitt tycke egendomligheter både vad gäller resonemang och språkliga intuitioner. I inledningen vill Danielsson göra gällande att man kan acceptera satserna

(1) Om Oswald inte sköt Kennedy, så sköt någon annan Kennedy.

(2) Om Oswald inte sköt Kennedy, så sköt han någon annan.

samtidigt som man inte accepterar

(3) Om Oswald inte sköt Kennedy, så sköt någon annan Kennedy, medan Oswald sköt någon annan än Kennedy.

trots att (3) förefaller följa ur (1) och (2) tillsammans.

Redan detta förefaller mig besynnerligt. Emellertid händer det ofta att man överraskas av möjligheter till oförutsedda tolkningar av satser. Särskilt lingvister har utvecklat mästerskap i att finna sådana. För att ro hem en tes som Danielssons skall man då visa på godtagbara tolkningar, det som lingvister kallar "läsningar", av (1), (2) och (3), sådana att under dessa tolkningar (1) och (2) kan vara sanna och (3) samtidigt falsk.

Danielsson resonerar så här. Tolkningarna av (1) och (2) kan erhållas genom att lägga tonvikten på 'Oswald' i första fallet och på 'Kennedy' i det andra. Det som sägs i försatsen till de bägge satserna, 'Oswald sköt Kennedy', är det samma till ordalydelsen, men uttrycker inte samma *egentliga hypotes*. Termen är Danielssons. Skillnaden kan göras explicit genom parafraseringarna

(1.1) Om den som sköt Kennedy inte var Oswald, så sköt någon annan Kennedy.

(2.1) Om den som Oswald sköt inte var Kennedy, så sköt Oswald någon annan.

Enligt den semantiska teori Danielsson föredrar är (1.1) meningslös om inte exakt en person sköt Kennedy, medan (2.1) är meningslös om inte Oswald sköt exakt en person. För bägge satserna gäller då att om de inte är meningslösa, så är de sanna (vilket också kastar tvivel över tolkningarna, eftersom (1) och (2) skulle kunna vara falska).

Enligt resonemanget skall vi nu acceptera (1.1) och (2.1), och därmed såväl att Kennedy sköts av exakt en person som att Oswald sköt exakt en person. Sista steget i argumentet skall nu vara att visa att det finns en rimlig tolkning av (3) som under dessa förutsättningar är falsk. Men just detta försöker Danielsson inte visa. I stället hävdar han att konjunktionen av förleden i (1.1) och (2.1), dvs 'Om den som sköt Kennedy inte var Oswald och den som Oswald sköt inte var Kennedy', inte är en rimlig tolkning av 'om Oswald inte sköt Kennedy' såsom förled i (3). På den punkten kan jag inte annat än hålla med, men varför detta skulle visa att man kan acceptera (1) och (2) men inte (3) förstår jag helt enkelt inte. Jag är lika frågande inför flera andra passager.

I ljuset av uppsatsens senare delar tycks syftet med detta exempel vara att introducera begreppet *egentlig hypotes*. Begreppet

används för att skissera och exemplifiera en teori om tolkningar av villkorssatser i termer av tidsreferens. Teorin används i sin tur polemiskt, för att vederlägga ett argument för att 'om, så' är väsentligt tvetydigt däri att det har en "indikativ" och en "konjunktiv" läsning. Argumentet utgår från att en sats som (1) kan vara sann, samtidigt som en sats som

(4) Om Oswald inte hade skjutit Kennedy, så skulle Kennedy ha vunnit valet 1964.

också är sann. Tanken är nu att eftersom satserna innehåller samma antagande i försatsen, nämligen att Oswald inte sköt Kennedy, och ut-säger oförenliga saker i eftersatserna (att någon annan sköt Kennedy respektive att Kennedy vann – skulle vinna – valet 1964), så skulle de vara oförenliga om 'om, så' betydde detsamma i (1) och (4). Eftersom satserna är förenliga finns därför en tvetydighet: en indikativ läsning i (1) och en konjunktiv läsning i (4).

Danielssons reaktion på detta argument är att först påpeka att slutledningen är riktig endast om det finns läsningar av (1) och (4) med samma egentliga hypotes, och därefter att denna läsning fortfarande skall ge (1) och (2) olika egentliga hypoteser (jag antog att läsningar som gav (1) och (2) olika egentliga hypoteser endast skulle vara möjliga; här förefaller det som om skillnaden är obligatorisk).

Detta kallar Danielsson en svår beställning.

Man skulle vid det här laget tro att argumentationen går ut på att visa att dessa uppställda villkor inte kan uppfyllas, och att argumentet för tvetydighet därför faller. Emellertid har jag inte lyckats bli klar över om Danielsson verkligen resonerar så. Det som närmast följer i texten är en diskussion om distinktionen mellan indikativa och konjunktiva villkorssatser, vari skillnaden kan tänkas bestå och vilka grammatiska kriterier vi har för den. Detta vävs samman med diskussioner om när försatser i villkorssatser framställer förhållanden som överkliga eller endast okända, om när villkorssatser uttrycker relationer mellan förhållanden respektive relationer mellan kunskap om förhållanden, om relationen mellan 'om, så' och 'endast om', om tidsreferenser och om annat.

Om jag förstått det hela något så när riktigt, så utmynnar resonemanget i följande uppfattning. För det första, så görs om-så-satser sanna eller falska av verkliga om-så-relationer mellan förhållanden (om t ex du har bättre kort än jag, så råder en om-så-relation mellan förhållandet att jag synar och förhållandet att jag förlorar). För det andra, så kan sådana om-så-relationer vara tidsbundna; de kan inträda som fakta vid vissa tidpunkter. För det tredje, så finns det en skillnad mellan det som klassas som indika-

tiva och det som klassas som konjunktiva villkorssatser. Skillnaden är temporal. Konjunktiva, men inte indikativa, villkorssatser görs sanna eller falska av om-så-relationer som består *före* de händelser som omtalas i satsen. I denna mening är konjunktiva, men inte indikativa, villkorssatser prediktiva, dvs de uttrycker förutsägelser eller möjliga förutsägelser.

Denna teori tillämpad på (4) och (1) ger följande resultat. (4) är en konjunktiv, prediktiv villkorssats. Dess tempusformer är pluskvamperfekt, och den förlägger därmed något till det förflutnas förflutna, nämligen till någon tidpunkt före tidpunkten för mordet på Kennedy. Det som förläggs dit är en om-så-relation. I kraft av denna om-så-relation skall den till (4) relaterade satsen

(5) Om Oswald inte kommer att skjuta Kennedy, så kommer Kennedy att vinna valet 1964

ha varit sann vid tidpunkten i fråga, dvs en tidpunkt före mordet (vilket alltså visar den prediktiva karaktären hos (4)). Om nu (5) var sann vid denna tidpunkt, så kan inte

(6) Om Oswald inte kommer att skjuta Kennedy, så kommer någon annan att skjuta Kennedy

också ha varit sann vid samma tidpunkt. Men satsen (1) är av indikativt slag, och därmed inte relaterad till (6), dvs den implicerar inte att (6) var sann vid någon tidpunkt före mordet.

Slutpoängen stavas inte ut av Danielsson, men jag förmodar att läsaren skall förstå att (1) och (4) inte har samma egentliga hypotes. Den egentliga hypotesen i (4) är, via relationen till (5), framtidsrelaterad: "Oswald kommer inte att skjuta Kennedy". Den egentliga hypotesen i (1), vilken är densamma som i (1.1), är relaterad till förfluten tid.

Har Danielsson därmed en sammanhängande argumentation mot det inledande argumentet för att 'om, så' är tvetydigt? Nej. För att ha det måste också visas att ingen tvetydighet hos 'om, så' framtvings av hans egen teori. Det kan tyckas att så faktiskt är fallet, just på grund av de semantiska olikheterna mellan (1) och (4), och på grund av att bäge är om-så-satser. Om jag förstätt Danielssons intentioner riktigt, så undviker han emellertid tvånget att postulera en tvetydighet hos 'om, så' av det skälet att (4) *inte* betraktas som en om-så-sats. Dvs, på ytan är (4) en om-så-sats, men i dess djupare grammatiska struktur är (4) bildad ur en om-så-sats genom att applicera en tempus-operator på hela om-så-satsen, en operator för förfluten tid i förhållande till en annan tidpunkt, nämligen tidpunkten för den händelse som omtalas i villkorssatsens försats, dvs mordet på Kennedy. Denna djupare struktur visar sig på ytan endast i verbformerna.

Lägg nu märke till att detta är det egentliga skälet till att vi inte

behöver postulera en tvetydighet. (4) är, djupare sett, inte en om-så-sats. Men till detta resultat kunde vi ha kommit utan tal om tidsreferenser och om-så-relationer, helt och hållet inom det vanliga semantiken för satser som (4), dvs kontrafaktiska villkorssatser. Vi kan nämligen säga att (4), djupare sett, är bildad genom att applicera en nödvändighetsoperator på en om-så-sats. Denna djupare struktur visar sig på ytan, återigen, genom verbformerna. Genom analysen i termer av en yttre nödvändighetsoperator erhåller vi sådana möjliga-världars-semantiska sanningsvillkor som i vissa gängse teorier (vilka inte diskuteras av Danielsson) associeras till kontrafaktiska villkorssatser.

Det förefaller alltså som om Danielssons teori i stor utsträckning är irrelevant för slutsatsen om tvetydighet. Å andra sidan förefaller diskussionen om tvetydighet egentligen vara ett retoriskt grepp, en infallsvinkel till hans egen teori, vilken är det verkliga ämnet för uppsatsen.

Mig veterligen är teorin originell, och värd att ta i beaktande. Samtidigt finns en hel del som talar emot den. Den är problematisk ur metafysisk synvinkel, eftersom den postulerar existensen av verkliga om-så-relationer som en del av vår ontologi, en typ av verkliga fakta. Logiskt komplexa fakta av detta och liknande slag, t ex negativa, är notoriskt svåra att redogöra för. Som del av en semantik för natur-

liga språk är den metodologiskt problematisk. Något som talar för teorier som postulerar tvetydighet hos 'om, så' är att de behandlar det som förefaller vara om-så-satser såsom verkliga om-så-satser, dvs bildade ur två satser genom en om-så-sammansättning, vilket är en fördel om vi vill bevara naturliga principer för s k kompositionalitet.

Dessutom förefaller mig Danielssons teori vara direkt felaktig. Jag kan mycket väl hävda (4) på grundval av omständigheter som inträdde först *efter* mordet på Kennedy. Antag t ex att det en tid före 1964 års val skedde en kraftig uppgång i amerikansk ekonomi och att orsakerna till denna uppgång var oberoende av mordet på Kennedy. Jag kan mycket väl anse att just dessa omständigheter är vad som gör satsen (4) sann.

Det bör också påpekas att det som är tillgängligt i uppsatsen i form av *skäl* för teorin är väl svagt, men jag skall inte här gå närmare in på det.

Sammantaget kan sägas att Danielsson i denna bok, som behandlar flera för modern analytisk filosofi centrala problem, visar prov såväl på originalitet som på ett stort mått av skarpsinne. Å andra sidan är framställningen ofta snårig. Läsaren har svårt att bli klar såväl över argumentationens gång som över dess slutsats. I vissa fall har jag själv misslyckats helt, men möjligheten finns att detta säger mer om mig än om Danielsson. *Peter Pagin*